

De Pest in Zutphen

De pest

De pest of “zwarte dood” verscheen voor het eerst in 1347 in Europa en verdween rond 1670 weer even plotseling als zij opkwam. In de tussenliggende eeuwen teisterde ze vooral de stedelijke bevolking die vaak in onhygiënische omstandigheden samenleefde.

Aan het eind van de middeleeuwen waarde de pest gedurende meer dan driehonderd jaar, dood en verderf zaaiend, rond door Europa. De eerste golf was nog overzichtelijk: na een eerste pestuitbraak in 1347 in Genua verspreidde de ziekte zich in een aantal jaren over heel Europa. Alleen al in die eerste golf zouden zo'n 25 miljoen Europeanen zijn gestorven.

Wat is pest?

Pest is een infectieziekte die wordt veroorzaakt door de bacterie *Yersinia pestis*. De ziekte is een zoönose wat inhoudt dat de bacterie wordt overgedragen van dieren naar mensen. Pest circuleert met name onder wilde knaagdieren en vlooien.

Er bestaan drie typen pest: builenpest, longpest en septische infecties als gevolg van pest. De tijd van besmetting tot de eerste ziekteverschijnselen hangt af van het type pest en varieert van enkele dagen voor longpest tot ongeveer een week voor builenpest en septische infecties

Ziekteverschijnselen pest

Builenpest begint met koorts, hoofdpijn en koude rillingen, gevolgd door het ontstaan van zeer pijnlijke builen, met name in de liesstreek en de oksels. Zonder behandeling dringt de bacterie in ongeveer de helft van de gevallen door in de bloedbaan en veroorzaakt sepsis (bloedvergiftiging). Onbehandelde sepsis is vrijwel altijd dodelijk.

Longpest is de minst voorkomende, maar meest gevaarlijke vorm van pest. Wanneer geen adequate behandeling wordt toegepast binnen 24 uur na de eerste ziekteverschijnselen, is de ziekte nagenoeg altijd dodelijk. De verschijnselen van longpest lijken op die van een ernstige longontsteking, waarbij de patiënt (bloederig) slijm ophoest en last heeft van pijn op de borst en kortademigheid. Ook kan misselijkheid en braken optreden.

Besmetting en preventie pest

Besmetting van dier op mens verloopt via een beet van een besmette vlo. Daarnaast kan contact met besmette dieren of producten daarvan leiden tot een infectie. Bij longpest wordt de bacterie overgedragen via druppeltjes die vrijkomen tijdens hoesten, niezen en praten. Builenpest kan worden verspreid wanneer pus uit de builen terechtkomt in het lichaam van een gezond persoon. Patiënten met longpest zijn het meest besmettelijk wanneer er sprake is van (bloederige) hoest. Wanneer een patiënt wordt behandeld met antibiotica bedraagt de duur van de besmettelijke periode ongeveer 2 tot 3 dagen. De inwendige bloedingen die dat veroorzaakte, kleurden de huid donker. Vandaar vermoedelijk de aanduiding “Zwarte Dood”.

Aanvankelijk zag men de ziekte als “straf van God”. Toen er relatief weinig slachtoffers onder joden bleken te vallen – waarschijnlijk door hun strenge religieuze reinigingswetten – zag men er ook wel een joods complot in. Pogroms en tienduizenden joodse slachtoffers waren het gevolg.

Inmiddels leerde men bewust of onbewust ook dat de verspreiding kon worden tegengegaan door isolatie van de zieken. Dus werden pesthuizen ingericht waar pestlijders werden afgezonderd.

Informatie website RIVM.

Pest Zutphen

Johannes Grimberg gemeentearchivaris, 1918-1929, heeft onderzoek gedaan naar de Pest in de stad Zutphen. Over het algemeen is er door de jaren weinig in de oude stukken te vinden en heeft hij de gevonden aantekeningen uit de periode tot 1700 indertijd schriftelijk vastgelegd in zijn verzameling. Transcriptie is de letterlijke weergave van zijn aantekeningen.

Inventaris Johannes Grimberg (1850-1930)

Nummer Toegang: NL-ZuRAZ-0142. Nummer 68: Aantekeningen betreffende de pest in Zutphen

Aantekeningen Johannes Grimberg.

Transcriptie is de letterlijke weergave van zijn aantekeningen.

Transcriptie, indien nodig, door mij op datum gerangschikt.

De volgende aantekeningen zijn o.a aan de stadsrekeningen ontleend. JG.

In 1458 werd door de kapelaan in de week van Assumptionis Maria driemaal achter elkaar het H. Sacrament gedaan in de processie voor de Pestilentie. In dat jaar overleden er vele aan de Pest.

In 1468 heerst weer de Pest.

In 1493 op St Petersdag ad veneula en daarna verscheidene omgangen door de observanten en de Predikers gedaan wegens de Pest.

In 1519 weer een processie wegens de Pest gehouden.

In 1529 weer de Pest in de stad. De arme zieken (*zieken*) kregen toen van de stad voedsel.

In 1530 aan de armen, die te Werken, onder Warnsveld aan de Pestilentie ziek lagen. Een vat bier om godswil gegeven.

In 1554 en 1598 weer de Pest in de stad.

In 1603 idem. Er is toen sprake van een Pestmeester in het Nieuwe Gasthuis. 25 Juni 1603. Den aangenomen Pestmeester na expiratie (*afloop*) van de maand zijn afscheid te geven.

4 Juli 1604. Peter Christianson van Goch op verzoek voor irst den tijd van eene maand aangenomen voor Pestmeester in dese stadt op conditien als volgt: Als dat hier die kranken in de Peste bevallen einde visiteren und allen moegelicks vlidt anwenden sall om dieselve met Godtlicker hulpe tho curiren, die armen op sine kosten umb aunit und die rijcken voer behoorlick loon, voor welke dienst hiervan de stadt wekelicks genieten sall. 1111 (4) Car.gld und eene vrije woning, zo hem geweest sall worden ther platsen daer vergangen jaar gelicke meister geresidiret.

11 Juli 1604. Hem een woning in de Laarstraat "geaccommodert".

In 1616 weer de Pest in de stad. Toen werd Doctor Pontius te Amersfoort om een medicament gevraagd. Hij gaf een "Peste drank" met ene aanwijzing, hoe men die drank moest ingeven. De stad beloonde hem daarvoor met 35 goudgulden.

In 1617 werd in het Heer Hendrikhuis een Pesthuis gebouwd en wel op de plaats, waar de schuur van dit klooster gestaan had.

In 1617 was ook de Pest in het huis van de boekbinder en daarom liet men papier van Arnhem komen.

19 April 1617. W. Carel Jamman aangenomen tot Pestmeester deser stadt op die gagie van drie hondert car: guldens en voer 't eerste jaar, end 't volgende jaar twee hondert gulden end voer sijne moeijte van op breecken van wooninge distelleirvments,?? (waarschijnlijk moet dit zijn: Distelig. Dus nederige woning) end andersins eens voer all hondert car. gulden quide q.

5 Aug 1617. Op remonstrantie van de Pestmeester mr. Carl besloten, dat hij voor elke visite bij rijken mag rekenen 4 stuivers en
2. dat hij maandelijks designatie inbrengen zal van kosten voor "cure der armen" welke hij, om nielt zal bedienen.

23 sept 1622. Die Heeren gedeputeerden dese graffschap hebben uth den name end then versucke vande Drost Lauwijck versocht demissie voer mr. Carl Jammen Pestmeester om ennigen tijdt die van Bredevoorth van Godt den Heeren mitte Peste gevandet sijnde, met sijne curen te assisteren, 't welck geaccordeert, mits dat hie mr. Carl daer thoe bewilligt en gecontentiret (eis) mach worden wegen sijne extraordinaire moijte ende onkosten, en soo nodich gerestitutio mach worden.

28 sept 1624. Mr Carl Jammen angenoemen tot Pestmeister deser jaer daer voer ten jaerlix buiten die 100 gl dienlicke hij van 't Quartier te treckende, zullen toegelegt worden twee hondert car.gulden en sal 't eerste jaer verschinen op ten eersten maj 1625 end dat hij provisie end voer den tijt van twee jaeren, end sal men oock op een woninge voer den suppliant gedactich wesen.

12 juli 1625. Die E. des magistraets deser stadt in consideratie nemende, soo noetwendich het ware tot verplichtinge end soublagement van den kranke, deese stadt met eenen Pestemeister te versien, alderwijle godt almachtich die selvighe tegenwoordich daarmede soos eer is besoeckende, hebben tot Pestemaister aegenomen Jan Calle, hem tot een salaris jarlickx toeleggende driehonder Car.gl. Die welcke hij sal genieten geduijrende de loop ende grassatie van de Peste en ten andere tijden als Godt Almachtich in dese stadt hyr van sal believen te vrijen, jaerlix twee hondert Car.gulden en van ieder visitatie van den genen die betaelen kan, thijn stuivers, met conditie, dat hij de armen en Pesthuijsen om Godswil te cureren gehalten sal zijn, beheltlijcken dat die medicamenten zoo hyr thoe gebruijckt hem sullen verricht worden sonder sijnen costen, wort noch hijr neffens nae suffisante prouwe hem thoesage gedaen dat hij bij afsterven van mr. Michiel Nestelraedt stadschirugein tot het selvighe officie voor anders geadmitteirt sal worden.

Mei 1630. Nademade de sieckte der Pestilentie dagelix meer ende meer in dese stadt is toenemende hebben aen Eers: tot verlichtinge ende soulagement (verzachting) den cranken hoochnadich geacht nae eenen Pestmeijster om te seen ende daer toe antenemen Jan Collé deser stadt ordinaris chirurgijn onder conditien als volghet:

1: Zie voor: Jan Collé sal geduirende die Pesttijden daer voor jaerlix /= gerekent zijn ordinaire salarium van chirurgijn=/ hebben ende genieten veijffhondert Car. gl. Ad 20 st. 't stuck.

2: Indien die Pest binnen jaers mocht comen te cesseren, sal evenwell 't geheel jaer gagien trecken.

3: Wanneer door Godts Genade die Peste opgeheven sall zijn, sall hie jaerlix hebben tot een ordinarisch salarium voor die bedieninge deser stadt chirurgie die summa van driehondert Car. gl.

4: Hie sall van een leder visitatie hebben to vorderen, edoch van die genige soo het betalen kunnen, thien stuijver sullende die Pest ende armenhuisen om Godswil te cureren gehalten zijn, beheltlicken dat die medicamenten, soo hij darto gebruijckt, hem sonder zijn costen verichtet sullen worden.

5: Ende indien hij in dese Pest tijt sall coemen te overlijden, dat Godt genadichlicken wille voorcomen, sullen oer erf in sulcken vall zijn huijsfrou ende kinderen gedencken.

25 april 1636. Alsoo die sieckte der Peste dagelix meer ende meer to neeme, is op 't voorstell vande kerckenraede goetgefunden dat den wonsaeges in die grote kecke zullen worden gebeden gehouden en de die textus daer lenen geformeert ten einde Godt onse gebooden verharende sijnen slaende handt van ons mooge affwenden ten salichsten.

7 Mei 1636. Alsoo Godt die Heere ons meer ende meer met die sieckte der perstilente comt te besoecken, heft een Erw: Raedt nodich geacht tot soulagement ende verpleging den cranken voor einen Pestmeister an te nemen meester Bernt Schrader, ende sulx voor den tijt van ein jaar, angaende opten 1^e desen, onder conditien alss volgt.

In den eersten sall die voorn. Mr. Berndt zijn ampt trouwlicken bedienen den armen soo well alss den rijcken sonder enig insichte, den armen voor niet ende op sijn eigen costen sonder van den stadts ende Pesthuis-armen einige betalinge wegens gedane moeite ende medicaments te vorderen dan alleenlicken als doctor en chirurgijn genieten die twee stuijver, soo van de militairen in ,t Pesthuis wegens der selve verpleginge gevalidiert.

2. Um van den genigen soe het betalen cunnen sall hij hebben te genieten voor ijdere visitatie 10 stuijvers ende na die qualiteit der patient redelicke betalinge vor zijne medicamenten.

3. Vor een jaar bedieninge wort hem toegelecht die summe van sevenhondert car= gulden ad XX stv. 't Stuck.

4. Indien hij binnen jaars mochte comen te overlijden 't welcke Godt genadichlicken gelieve te verhoeden, sall evenwell het tractement van ene geheell jaer genieten, in welcke vall oick haer erve, zijne huisvr. zullen gedencken.

9 Oct 1655. Alsoo Godt die Heere deser stadt burgers ende inwoonderen besoeckt met de schouwelicke sieckte van Peste, waerom een Pestmr. tot gerijff van de selve noodich sal wesen, is bij haer eersse goetgevonden naer een bequam Pestmr. deser stadt uijt te hooren ende totdien eijnde opgesoeckt sullen worden die resolutien ende conditien met den voorgaande Pestmr. genomen ende ingegaen.

21 Nov 1655. Aan de predikant Gellius de Bouma versocht om met het stadsbestuur eens te willen sien naar een bekwaam Pestmeester.

7 Juli 1656. Meijster Gerrit Ploech Pestmr. tot Amsterdam vermits die peste aldaer op is holdende, ontboden sijnde, is in den Raade eerschenen ende hebben haar Eerw. met hem geaccordeert ende overcomen in naervolgende manieren.

Eerstelijck dat hij Meijster Gerrit Pestmr. een half jaer, aenvanck nemende huijden tot over ½ jaer, an dese stadt verbonden sal sijn ende blijven.

2. Dat hij alle maent, gedurende het halve jaer, soo wel bij sieckte als sterfte sal hebben die somme van hondert gln. ende nije medicamenten voor de armen, welcke medicamenten tot den Apothecarium Gerrit Engelen sal mogen haelen, die sal hij den armen om nijet, ende den vermogende om gelt, edoch naar redelicken, daarvan eijsende, dienen.

Ende wort hem geaccodeert voor huishuijz eenen rijerdaaler weecks te betaelen anden verhuerder Bartolt.

Den Apothecarium Engelen in den Raed aen gesegt, dat hij soodane medicamenten als den voorn. Pestmr. tot behoeff der Armen ende onvermogende luijden van worden hefft, aen die selve sal laten volgen tot costen voor den stadt waervan bij pertinente aenteekeninge sal hebben te houden ende te zijnen tijt over te geven om bij haer Eerw. aen hem voldaan te worden, 't welckt hij aegenomen heeft.

3 Januari 1657. Goet gevonden op den heer Raedtsfrindt Lambert Louwerman eene ordonnatie te doen verveerdigen om uijt zijn L. ontfanck van de Clooster te entrichten aen Mr, Gerrit Ploech Pestmr. eene summe van 100 gl tot voldoeninge van den resten ende laesten maend zijne toegelaeten tractement mitsgaeders noch 9 glg., vermits hem desselffs verzoek zijn demissie (ontslag) toegestaen is, tot reijse costen van hier weder naer Amsterdam.

05 Aug 1664. Goetgevonden een placæt te arresteren tot naerichttinge van de gene soo uijt steden ende plaetsen comen geïnfecteert met de peste ende weeringe van de goederen uijt de selve alhier te brengen, voorts tot wechneminge van alle vuijlichheden op de straaten ende besonderlijck die verckenschooten binnen dese stadt staande.

6 Aug. 1664. Walter Jansen schipper wegens het Gilde in den Raade aengesegt, om die voetschippers gilde bekent te maecken van sien te wachten eenige lackens, kleederen, huisraat of cramen ende deijgelijcke van Amsterdam en andere geïnfecteerde plaetsen van de pestilenteale sieckte in te laeden ende herwarts te brengen.

6 Sept 1664. Om considerabele (gewichtige) redenen is enige wullewevers geaccordeert seven balen wolle herwaerts van Amstrdam in een schip gecoemen sijnde, in die corps garde, daarvan elcke reijse een baal uijt te neemen, ende die bueten te praepareren (buiten ter voorbereiding) eer die wolle binnen sal gebracht worden om te verwercken.

28 April 1666. Alsoo men verneemt dat die bedroeffde sieckte den pestilentie soe langen soe meerder alhier begint te breecken, oock eenige albereijts daeraen gestorven zijn, als is goet gevonden tot voorcoominge van van alle disorders soo over het begraven van soedaene doodens, als anders, in conformite van alle naebuijrige stadten, een reglement te beraemen, tot welcken eijnde d' heeren. Br. Jacob Schimmelpenninck van der Oije, ende die Readtsfrindt Johan Ruitter gecommilliert ende versocht worden, om metten eerste een project daarvan te willen doen op 't papij brengen en 't selve in den Raedt voor te brengen, om naer examinatie van dien voorts gearrestiert ende geapprobiert te worden.

5 Mei 1666. Overmits door die pest alreede vijf a ses huizen aengesteecken zijn, ende dat men vreest voor meerdere infectie, is goet gevonden te schrijven aen Dominee van Roy tot Amsterdam, om den Pestmr. voor dese anno 1656 alhier geweest sijnde, te verscoecken om hem weder om alhier te laten gebruijcken als breeker bij die minute (onmiddellijk) te sien.

22 Mei 1666. De sieckenhoester Maesman geaccordeert dat voor hem ende twee getuigen geduirende die bedroefde contagieuse (besmettelijke) sieckte dispositien in gevolg van het stadsrecht zullen moegen opgericht worden. Dewelcke mede geautorisseert wordt, om met zijn cachet, in die pesthuisen casten, camers ende anders te moegen toesegelen. (Verzegelen van)

26 Maij 1666. Ingecoemen ende gelesene een missive van Dominee de Roy predicant tot Amsterdam van den 1 juny st. novo, daer hij notificerende (meeedeelt), dat Bonifatius Lakeman, ordinaris Pestmr aldaer wel gesint was alhier als Pestmr. te laten gebruijcken, maar dat die Heeren van Amsterdam difficulteerden (lastig doen) den selven te dimitteren (te laten gaan). Soo is verstaen, ten dien fine aen die Heeren Regeerders van Amsterdam te schrijven, ende desselfs overcomste te versoecken, als hij die minute te sijn.

16 Juni 1666. Derck Sarinck stads chirurgijn aengenoemen tot Pestmr. op die conditien, daer het Mr. Gerrit anno 1656 voor bedient heeft ende dat hij een halff jaer lanck zijn maentlijck tractement ten minuten sal genieten ende dan voorts alle maent, soo lange die pest duirt mits hij door een ander ende bequaem meester het Gasthuis, Bornhoff als anders laete bedienen.

21 Juni 1666. Door het overlijden van Derck Sarick tot pestmeester aengesteld Mr. Willem Ingrandt, tevens tot stadsgeneesmeester.

24 Juni 1666. In die corps de garde, staende op die binnenste hospitaalspoorten brugge, den Kappenmaecker aen die pest overleden sijnde, is goet gevonden ordre te geven, dat het lichaam met den eersten ter aerden bestadet (zelfstandig) sal worden ende die andere luiden te doen derogeren, endie die corps garde te doen toenagelen.

28 Aug.1666. Alsoo geclaegt wordt dat arme luiden blijven liggen ande pest ongehopen soo is goetgevonden die diaconie dese Stadts Gemeente te sullen worden aengesegt, dat die selve den Apothecarius Hebbinck sich laeten de gebruijcken als Pestmr. hebben te spreecken ende te beloven, om den armen en behoeftigen luiden mede in hare swaricheijt te dienen, sullende hun diaconen van stadswegen daer inne te goede gedaen worden na behoren.

Dese res, van 28 Aug. 1666. Tot wechneming van ongelegentheijden ende ergenisse in dese droevige pestentijt is geordonneert dat door den Oproeper door den straat en oock van 't Wijnhuijs sal afgecondiget worden, dat niemant voor of naer de begravinge den doodden sal mogen wijn of bier schencken, bij poene van 25 goudguldens bij den contraventeur (overtreder) te verbeuren, isl uijt publicatie boeck is te verneemen.

Res. 7 sept. 1666. De Apotheker Henrick Hebbinck , bij provisie tot Pestmr.benoemd, dese droevige besoeckinge van Godt die Heere met de Peste.

Res. 8 dec. 1666. Goet gevonden Jurrien Hopman ende N. Frijn haer dienst over de pesthuisen tegen aenstaende dingsdach op te seggen.

Res. 12 Dec. 1666. Op reg. van Jacob Frijn ende Jurrien Hopman daerbij versoeckende continuatie in haar dienst van de pestdooden uijttedragen als anders, door dien vijff dooden soo an die pest overleden sijn, noch sijn geweest, ende tot soo danen tijt aangenomen sijn.

2 Feb. 1667. Goet gevonden Henrick Hebbinck zijnen dienst als Pestmr, alsoo die peste door Gods genade begint te cessiren, weder te doen opseggen.

12 April 1667. Op Reg^{te} van Henricus gewesen Pestmr. deser Stadt.

Sijn den supplet voer die laetste maendt zijnen voorss bedieninge, op de 7de februarij jongstleden erscheenen, toegelecht 10 gl. te betaelen als voor dese bij den Hr. Raedtsfrindt Wall, mits dat hij met alle civiliteijt sal hebben te gaentegens die schamele en onvermoogende luijden, soo hij albereijts met recht aegesproocken offte noch comstich soude moogen coomen aen te spreecken.

Veneris (vrijdag) 1 sept 1713. Haer Ed en Achtbare hebben goetgevonden ende verstaen tot weinige soo veel mogelijck onder Godts zegen van de besmettelijcke sieckte soo inde nabuirige Landschappen is grosserende, dat bij dis order sal worden gelast dat de waghten aen de poorten zullen hebben zorg te dragen ende te beletten dat de Jooden mett oude lompen en voden binnen dese stadt trachtende te coomen daeruit sullen worden geweert.

De Pest was ook nog in de stad in **1556, 1565, 1566, 1569, 1577, 1580, 1624, 1636.**